

KARJIEF

KARATAY JOURNAL OF ISLAMIC ECONOMICS AND FINANCE

İslam Hukukuna Göre Sarf Akdi ve Güncel Değerlendirmesi

The Sarf Contract in Islamic Law and Its Contemporary Evaluation

Hamdi DÖNDÜREN¹

ÖZET

İslâm fıkında, altın, gümüş, para ve döviz satışları özel bir statüye tabi tutulmuş ve bunlar "sarf akdi" içinde incelenmiştir. Sarf akdinde iki bedelin aynı cinsten olması durumunda, denklığın sağlanması için, değişimin "eşit miktarda ve peşin", cinsler değişik olunca, kıymet olarak denkleştirilen farklı cinslerin "peşin" olarak değişim esası getirilmiştir. Böyle bir mal takası para değeri üzerinden yapılacaksa genel alış- veriş hükümlerine tabi olur. Takasta aldanmayı önlemek için teşvik edilen usul de budur.

Bilal-i Habeşi'nin kalite farkı olan iki ölçek hurmayı, bir ölçek karşılığında yaptığı takası, riba olarak niteleyen Hz. Peygamber, aldanmayı önlemek için kendi malını sat, onun parasıyla dilediğin malı al, buyurarak, amacın aldanmayı önlemek olduğunu ifade etmiştir. Altın ve gümüşün, müşterinin cari hesabından ödeme yapılmak üzere, banka kartı ile satın alınması peşin hükmündedir. Çünkü, elektronik havale yoluyla, satın alınan ürünün bedeli satıcının hesabına akit sırasında geçmektedir. Altın ve gümüş için fon oluşturup, emek sermaye yoluyla fonun işletilmesi ve elde edilen gelirin, anlaşma şartlarına göre paylaşılması mümkün ve caizdir.

Türk lirası ile borçlanmalarda, borçlanma sırasında özel bir endeksleme yapılmamışsa, altın piyasasının istikrarlı olduğu dönemlerde altın kuruna, altın piyasasının istikrarlı olmadığı dönemlerde, ülkenin enflasyon oranlarına göre, özellikle temerrüde uğrayan alacaklara "TÜİK enflasyon farkı" eklenmesi uygun olur. Nitekim İmam Ebu Yusuf'a göre, altın ve gümüş para dışındaki para çeşitlerinde, paranın basımı sırasında endekslediği altın, gümüş veya eşya fiyatlarına göre, bir değer farkı olursa, bu riba değil, paranın değer kaybının tazmini sayılır.

Anahtar Kelimeler: Sarf akdi, Altın ve gümüş, Riba, Peşin satış

ABSTRACT

In Islamic jurisprudence, the sale of gold, silver, money, and foreign currency is subject to a special status and is examined within the context of "sarf contract." In a sarf contract, if the two commodities are of the same kind, the exchange must be "equal in amount and immediate." If the commodities are different, the exchange must still be immediate but can be of equivalent value. Such a barter is subject to general trade rules if conducted based on monetary value, which is encouraged to prevent deception.

Prophet Muhammad deemed the exchange of two measures of dates of varying quality for one measure as riba, advocating instead for selling one's commodity and purchasing the desired commodity with the obtained money to avoid deception. The purchase of gold and silver via bank card, where payment is made from the buyer's current account, is considered immediate, as the transfer of funds to the seller's account occurs electronically at the time of the contract. Forming a fund for gold and silver, operating it through labor capital, and sharing the revenue according to agreed terms is permissible.

In cases of borrowing in Turkish lira, if no special indexation is made during borrowing, adding the "TÜİK inflation difference" to claims, especially in case of default, is appropriate based on the gold rate during periods of gold market stability or the country's inflation rates during instability. According to Imam Abu Yusuf, if there is a value difference between types of money other than gold and silver during their issuance, this is considered compensation for the loss of value rather than riba.

Keywords: Sarf contract, Gold and silver, Riba, Immediate sale

¹ Prof. Dr., KTO Karatay Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finans Bölümü. ORCID: 0000-0002-3800-8951

I- SARF AKDİ İLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER

A) Sarf Muamelesi ve Özellikleri

Sarf sözlükte; harcamak, para bozdurmak, geri çevirmek gibi anlamlara gelir. Bir fıkıh terimi olarak ise; altın gümüş veya nakit paraların kendi cinsiyle yahut başka cinsle mübadele edilmesini ifade eder. Yani altının altınla, altının gümüşle, gümüşün gümüşle veya bunların tedavüldeki bir para ile yahut tedavüldeki paraların ya da döviz çeşitlerinin birbiriyle mübadelesine "sarf muamelesi" denir. Günümüzde sarrafların veya döviz alım-satımı yapan kişi veya kuruluşların muameleleri bu konu içinde yer alır. Sarf muamelesinin şartları şunlardır:

1) İki Bedelin Peşin Olarak Ödenmesi

Sarf muamelesinde taraflar birbirinden ayrılmazdan önce her iki bedelin de taraflarca kabzedilmiş olması gerekir. Aksi halde "nesîe ribası" meydana gelir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Altın altın ile misli misline ve peşin olarak; gümüş gümüş ile misli misline ve peşin olarak satılmalıdır (Buhârî, Büyü, 78; Müslim, Müsâkât, 81, 83, 85, 90; Ebû Dâvûd, Büyü, 12)." "Altın ve gümüşten peşin olmayanı peşin olan karşılığında satmayınız (Buhârî, Büyü, 78; Müslim, Müsâkât, 75, 76; Tirmizî, Büyü, 24)."

Bu duruma göre altın, gümüş veya para mübadelelerinde taraflardan birisi veya her ikisi bedeli teslim almadan akit meclisinden ayrılrsa sarf muamelesi ortadan kalkar. Burada taraflar alış-veriş sürdürmek isterlerse yeniden sarf muamelesi yapmaları gerekir. Zimmet borcunun zimmet borcu (deyn) karşılığında satılarak faize düşülmemesi için bedellerin peşin verilmesi şart koşulmuştur (Kâsânî, 1986, V, 215). Eğer bedellerden birisi vadeli olursa "nesîe faizi" meydana gelir. Sarf akdinde taraflardan birisi bedeli kabzetmeden ayrılırsa satış fasit olur. Bu konuda bedellerin ayrılmış olması yeterli değildir. Fiilen tesliminin gerçekleşmesi gerekir.

2) Cins Birliğinde Eşit Miktarların Mübadelesi Esası

Altın altınla, gümüş gümüşle, Türk lirası Türk lirası ile, bir cins döviz, kendi cinsi ile değiştirilmek istendiğinde eşit miktarlar değiştirilebilir. Bu konuda yeni veya eski olma sonucu etkilemez. Çünkü yukarıda zikredilen hadis-i şerifte "Altın altınla, gümüş gümüşle misli misline ve peşin olarak alınıp satılır" buyrulur, bu konuda cins birliği olunca "eşit ağırlık" esası getirilmiştir. Bu duruma göre, araya bir bedel girmeksizin kullanılmış altın yeni altınla değiştirilecekse ancak eşit ağırlıkta değiştirilebilir. Çünkü bunlar öz madeninde eşittir. Sarraf kârsız olarak böyle bir mübadeleyi yapmak istemezse, önce kullanılmış altını satın alır, alıcı bunların bedeli ile ister o sarraftan, dilerse başka bir yerden yeniden ziynet alabilir. Burada iki satım muamelesi yapılmış olmaktadır. Ancak Şafiilere göre sarraf böyle bir değişimde kâr olarak yalnız "işçilik" alabilir. Bunun dışında bir fark ekleyemez.

Diğer yandan ayarları aynı olan altın türlerini bir cins kabul etmek gerekir. Meselâ; 22 ayar altınla 14 ayar altını birbirine denk sayma imkânı bulunmaz. Durum böyle olunca, 22 ayar 100 gram altına, 14 ayarın kaç gramı karşılık oluyorsa bunlar birbirine denk sayılmalıdır. Fazlalık başka cins bir madenin karışımından ibarettir ki, onun çok düşük olan değeri çoğu zaman dikkate alınmaz. Nitekim Hayber'in fethinden sonra ganimetlerden altın ve boncuk dizili bir gerdanlık, altın para olan dinarla satılmak istenince, Hz. Peygamber gerdanlıktaki altınların çıkarılmasını emretti ve şöyle buyurdu:

“Altın altına karşılık tartı iledir (Müslim, Müsâkât, 17).” Burada gerdanlığın boncuk ve benzeri süsleri için ayrıca değer konulur.

Değerini öz cevherinden alan ve insanlık âleminin tanıdığı devirlerden itibaren eşyaya bedel olarak kullanılabilen altın ve gümüşün kendi cinsleri arasında bir fiyat farkının kabul edilmemesi, bu değerli madenleri standart hale getirmiştir. İşçilik bir yana bırakıldığı takdirde meselâ; 100 gram ağırlığındaki altın para ile 100 gram bilezik, Reşat altını ya da bir altın tablo öz cevherinde eşit sayılır. Bunlar eritilince yeni altınla özde eşit hale gelirler. Ziyet eşyasının farklı şekiller alması bunların farklı kalıplara dökülmesinden ya da el işleminin ilave edilmesinden ibarettir.

Piyasada standart olup sayı ile işlem gören her para çeşidi de kendi içinde bir cins oluşturur. Türk parası, ABD doları veya Japon yeni gibi. Kâğıt paraların kâğıt, mürekkep ve darphane masrafları birbirine denk veya çok yakın olduğu halde aralarında büyük satın alma güçlerinin meydana gelmesi onu çıkaran ülkenin ekonomik gücü, bütçe dengeliği ve dış ödemeler dengesi ile yakından ilgilidir. Bu yüzden belli bir tarihte birbirine tam olarak denk olan iki ülke parası, bunlardan birisinin ekonomisinin bozulması, bir savaşa girmek zorunda kalması veya verimli çalışan bir idare sistemi kuramaması gibi nedenlerle diğerine göre kimi zaman 50-100 katı değer kaybettiği olabilmektedir. Kâğıt paranın kendi öz cevherinin bulunmayışından ileri gelen bu farklılığı giderecek ekonomik alternatiflerin üretilmesi gerekir.

3) Şart Muhayyerliğinin Bulunmaması

Sarf muamelelerinde iki tarafın veya tek tarafın şart muhayyerliği öne sürmesi caiz değildir. Meselâ; sarraftan peşin para ile 100 gram altın alan kimsenin üç gün süreyle muhayyerlik öne sürmesi gibi. Sarf akdinde karşılıklı kabz şart olduğu için böyle bir seçim hakkının bulunması mülkiyetin intikaline engel olur. Böyle bir sarf akdi fasit olur. Ancak taraflar akit meclisinden ayrılmadan önce muhayyerlik hakkını düşürürlerse muamele geçerli hale gelir. İmam Züfer aksi görüştedir.

Görme ve kusur (ayıp) muhayyerliği mülkiyetin sabit oluşuna engel teşkil etmediği için bunlar bir sarf muamelesinde bulunabilir. Ancak karşılıklı peşin olarak teslim edilmesi gereken bedellerde görme muhayyerliği hakkının devam etmesi seyrek olur. Meselâ, o anda sökülüp iç kısmı görülemeyen bir ziynet eşyasını, iç kısmını da görmek şartıyla satın almak gibi. Kusur muhayyerliği ise her muamelede konuşulmasa bile hükmen var olan bir haktır. 22 ayar diye alınan bir bileziğin, sonradan 18 ayar olduğunun anlaşılması gibi. Bu durumda alıcının akdi bozma hakkı doğar (Kâsânî, 1986, V, 219).

4) Vadeli Satışın Yapılamaması

Sarf muamelesinde her iki taraf veya bir taraf için vadenin söz konusu olmaması gerekir. Aksi halde akit fasit olur. Çünkü vade kabzı erteler. Hadiste şöyle buyrulmuştur. “Riba ancak nesîdedir (Buhârî, Büyü’, 79; Müslim, Müsâkât, 86, 102, 103, 105).” Bu hadis sarraflık işlemlerinde, veresiye satışların başlı başına birer riba işlemi olduğunu gösterir. Eğer lehine vade konuşulan kişi akit meclisinden ayrılmazdan önce vadeyi düşürür ve gereken bedeli öderse sarf akdi geçerli hale gelir. İmam Züfer aksi görüştedir. Son iki şart, bedellerin peşin ödenmesi prensibinin tabii sonucudur. Çünkü kabz bunlarla birlikte bulunmaz (Döndüren, 2010, 374).

II- SARF AKDİNİN GÜNÜMÜZ ALTIN VE DÖVİZ PİYASASI İLE İLİŞKİSİ

Altın ve gümüşün gerek ziynet ve gerekse sikkeli para olarak birbiriyle mübadelesi caiz olduğu gibi, diğer madeni paraların veya temsili para olarak kullanılan kâğıt paraların ya da satın alma gücünü devletlerin ekonomik gücünden alan kâğıt paraların birbiriyle mübadelesi caizdir. Ancak bu konuda birtakım esaslara uyulması öngörülmüştür. Kısaca altın, gümüş veya fels adı verilen bakır, nikel karışımı paraların alım-satımı ile ilgili hükümler bunların yerine geçen diğer para birimlerine de uygulanmıştır. Buna göre döviz alım-satımının peşin yapılması gerekir. Eğer vadeli satış yapılırsa “neşie faizi” meydana gelir. Ashab-ı kiramdan Mâlik b. Evs (r.a) yüz dinar altın parayı, gümüş para dirhemle değiştirmek istemişti. Talha b. Ubeydillah ile pazarlık yapıp anlaştılar ve Mâlik, dinarları ona teslim etti. Diğer yanında dirhem bulunmadığı için bedelini akşam üzeri verebileceğini bildirdi. Bu alış-veriş izleyen Hz. Ömer tarafların birbirinden ayrılmadan önce bedelleri peşin vermesi gerektiğini söyledi ve Hz. Peygamber’in “Altın altınla, gümüş gümüşle peşin olarak ve misli misline (alıp-satılır) (Buhârî, Büyü’, 53, 76).” hadisini nakletti.

İslâm para mübadelesinde ve faiz cereyan eden diğer malların kendi cinsiyle veya başka cinsle mübadelesinde “peşin değişim” esasını getirmekle bunların ticaretini sınırlamayı ve bunların haksız kazanç aracı haline getirilmesini önlemeyi amaçladığı söylenebilir. Döviz ticareti yapan kimse teslim aldığı bir paranın döviz karşılığını ertesi gün verebileceğini söylemişse, alıcının parayı geri alıp ertesi gün alım yapması gerekir. Ancak satıcıya kolaylık göstermek için parayı onda bırakmak istiyorsa, “emanet” veya “karz-ı hasen” hükümlerine tabi olarak bırakabilir. Döviz hesabı ertesi günün kur fiyatı üzerinden hesaplanarak sonuçlandırılmalıdır. Adam göndererek veya telefonla döviz bağlantısı kurulmasında eğer iki tarafın bedelleri karşılıklı teslim aldıkları gün veya saatte bir kur değişikliği olmamışsa, İslâmî açıdan bir sakınca söz konusu olmaması gerekir. Fakat bu arada kur değişmişse asıl iki bedelin teslim alınıp, sarf işleminin gerçekleştiği gün veya saatteki kurun esas alınması gerekir.

Altın ticareti için de aynı esaslar söz konusudur. Emanetçinin götürdüğü kullanılmış altın teslim edildikten sonra, darphaneden veya kuyumcudan yeni altının alınması, bir mecliste gerçekleşiyorsa, o saatteki altın fiyatları üzerinden işlem yapılır. Yeni altına standart bir işçilik takdir edilerek bunun başka cins bir para ile değerlendirilmesi, altın piyasasında fiyat standardına yardımcı olabilir. Altın, gümüş veya para mübadelelerinde günlük rayiç bedel üzerinden işlem yapılıncaya borçların ödenmesinde bunlardan birisinin yerine diğerinin verilmesi mümkündür. Meselâ; bin dolar borcu olan kimse ödeme sırasında bunun yerine o günkü kurda denk olan başka cins bir para ile ödemede bulunabilir. Karşılıklı rıza bulununca bu mümkün ve caiz olur.

Abdullah b. Ömer’in şöyle dediği nakledilmiştir: Hz. Peygamber’in yanına vardım ve şöyle dedim: Ben Bakî’de deve satıyorum. Dinar karşılığında satıp dirhem alıyorum; dirhem karşılığında satıp dinar alıyorum.” Allah elçisi şöyle buyurdu: “Ayrılrken aranızda alacak verecek kalmamak üzere günün (kur) fiyatı ile (dinar veya dirhem) almanda bir sakınca yoktur.” (Ebû Dâvûd, Büyü’, 14; Nesâî, Büyü’, 43).

III- ALTININ PARA VEYA MAL OLMA DURUMU

A) Altın- Gümüş Satışları ve Riba İlişkisi

Riba, sözlükte; artma, çoğalma, şişme gibi anlamlara gelir. Türkçede faiz ve riba eş anlamlıdır. Bir fıkıh terimi olarak; ölçü veya tartı ile alıp satılan mislî malların, altın gümüş ve nakit paranın aynı cinsten miktarını, ziyade bir ivazla mübadele etmektir. Riba üç kısma ayrılır. Cahiliye, fazlalık ve nesîe ribası.

Cahiliye ribası: Vade dolduğu halde borcun ödenmemesi durumunda borcun arttırılarak sürenin uzatılmasıdır.

Fazlalık ribası: Aynı cinsten ribevî malların (ölçü veya tartı ile alıp satılan mallar) birbiriyle mübadelesi halinde taraflardan birinin diğerinden fazla olmasıdır. Meselâ; on iki kilogram yemelik buğdayı, on kilogram tohumluk buğdayla değiştirmek gibi. Aynı buğdayların para değeri üzerinden değişimi ise alım-satım sayılır ve faizle ilgisi kalmaz. Buradaki yasağın sebebinin, mal takaslarının para değeri üzerinden yapılmasını sağlamak olduğu konusunda açıklık vardır. Çünkü kalite farkını başka türlü belirlemek taraflardan birinin aldanmasına yol açabilir.

Nesîe ribası: Vade karşılığında şart koşulan fazlalıktır. Aynı cinsten ribevî malların birbiriyle mübadelesi halinde taraflardan birinin veresiye olması bu çeşit ribayı doğurur. Aynı ribevî malların peşin değişimi ve cinsler bir olunca değişimin eşit miktarda yapılması halinde riba söz konusu olmaz. Usulüne uygun “mal takası” yapılmış olur.

İslâm’ın çıkışı sırasında ödünç verilen asıl borca “re’sü’l-mal” (anapara), vade sonunda ödenecek ziyadeye ise “riba” denilirdi. Borçları ertelerken eklenecek fazlalık da bu niteliktedir. İslâm’da ve önceki semavî dinlerde, faizcilik, üretime dayalı olmayan, emek veya ticaret riski de bulunmayan bir “haksız kazanç” yolu sayılarak yasaklanmıştır. Mekke’de inen bir ayette ribanın sevap kazandıran bir amel olmadığına işaret edilirken, (Rûm, 30/39). Miraç’la ilgili hadislerde de ribanın kötülendiği ve azaba sebep olabileceği bildirilir (İbn Mâce, Ticârât. 58).

Medine’de konuyla ilgili olarak ilk inen ayette Yahudilerin başına gelen sıkıntıların nedenleri arasında, kendilerine yasaklandığı halde faiz yemeleri gösterilir (Nisâ, 4/160, 161). Hıristiyanlıkta, kilise 13. yüzyılın ortalarına kadar faizli krediler aleyhine tavr almıştır. Bu olumsuz yaklaşım ve “paranın para doğurmayacağı” ilkesi, Aristo’ya (M.Ö.384-322) kadar dayanır. Ancak, Hıristiyanlıkta faizin meşru ilân edilmesi, Katoliklerin büyük simalarından Saint Thomas d’Aquin’in (M.S.1225-1274); “Ticaret ve kredi rizikosunu göze almış ve parasını tehlikeye atmış kimseler lehine kâr ve kazanç hakkı tanımanın gerektiğini” söylemesiyle gerçekleşmiştir (Ergin, 1964, 38-39.)

Ancak, Saint Thomas’ın sözlerinde yer alan, “sermaye riski, kâr ve kazanç” kavramları, sermayeyi kâr-zarar ortaklığı çerçevesinde işletmeyi içerir. Böyle bir işlem ise İslâm’da, sermayenin ya “sermaye ortaklığı” ya da “emek sermaye ortaklığı (mudarebe)” sözleşmesiyle yahut da Osmanlı Dönemi para vakıflarında ve günümüz faizsiz finans kurumlarında uygulandığı gibi “murabaha” yöntemiyle işletilmesi anlamına gelir ki artık elde edilecek kazancın adı faiz değil, kâr (ribh) olur.

İslâm’da ilk faiz yasağı 3. Hicret yılında “katlanmış faizin yasaklanması” ile başlamıştır (Âl-i İmran, 3/130). Bundan sonra Hayber’in fethi yılında (7/629) inen Bakara suresi 275-279 arası ayetlerle uygulama genelleştirilmiştir. Faiz ayetlerin sonu şöyle biter: “Ey iman edenler! Allah’tan korkun! Eğer gerçekten inanıyorsanız, faiz alacaklarınızı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız Allah ve resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin! Eğer tövbe edip, vazgeçerseniz anaparalarınız sizindir. Böylece ne

haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz. Eğer borçlu darlık içindeyse, eli genişleyinceye kadar ona süre vermek vardır. Eğer bilerseniz, bunu sadakaya saymanız, sizin için daha hayırlıdır” (Bakara, 2/278-280).

Kur’an’da sözü edilen riba, o gün piyasada kullanılan altın veya gümüş para borçlarından doğan ve adına “cahiliye ribası” denilen çeşittir. Hz. Peygamber’in hadisleri faizin kapsamını genişletmiş ve uygulama şartlarını ortaya koymuştur. Aşağıdaki hadis-i şerifte bütün standart (misli) malların mübadele şartları şöyle belirlenir “Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline, eşit ve peşin şekilde trampa edilir. Bunlardan farklı cinsler birbiriyle mübadele edilirse, peşin olmak şartıyla dilediğiniz gibi satış yapınız (Müslim, Müsâkât, 81; Ebû Dâvûd, Büyû’, 18).” Bu hadisin Tirmizî’deki rivayetinde şu ilâve vardır: “Her kim bu şekildeki mübadelede fazla verir veya alırsa şüphesiz riba yapmış olur (Tirmizî, Büyû’, 23).”

Cins birliği olan mallar arasındaki mübadele konusunda Bilal el-Habeşî’den (r.a) şu olay nakledilir: Bilal’ın, Allah’ın elçisine ikram etmek üzere iki ölçek adî hurmayı, bir ölçek kaliteli hurma ile değişim yaptığını haber alan Hz. Peygamber: “Vah vah ribanın ta kendisi. Bunu böyle yapma, fakat hurma satın almak istersen, kendi hurmanı sat, onun satış bedeli ile istediğin hurmayı satın al” (Buhârî, Vekâle, 11).

Kur’an-ı Kerim’de sözü edilen riba ile ilgili olarak İbn Rüşd (ö.520/ 1126) şöyle der: “Cahiliye ribası, üzerinde ittifak edilen riba çeşidi olup yasaklanmıştır. Onlar fazlasını almak üzere ödünç verirler ve vade tanırlardı. Bu işlem şöyle oluyordu; borçlu alacaklıya, “bana vade tanı, ben de sana olan borcumu arttırırım” diyordu. İşte Hz. Peygamber’in Veda haccındaki sözlerinde kastettiği riba çeşidi budur”. Riba yasağının illet ve hikmeti, zayıf durumda olan borçluyu korumak ve haksız kazanca engel olmaktır. Darda olanın ribaya razı olması ancak “irade fesadı sonucu” olur. Bu da faiz anlaşmasını, serbest iradeyle yapılan “satım akdi”nden ayırır. Kur’an’da riba ile satım akdinin farklı akitler olduğunun bildirilmesi irade fesadı yüzünden olmalıdır (İbn Rüşd, Bidâyetü’l-Müctehid, II, 111).

B) Altın ve Gümüşün Para ve Mal Olma Durumu

Kur’an-ı Kerim’de daha önceki toplumların altın ve gümüş gibi değerli madenleri mübadele aracı olarak kullandıklarına dair bazı işaretler vardır. Hz. Süleyman’ın göz kamaştırıcı serveti (Neml, 36/44), Karun’un anahtarlarını bile taşıyamadığı hazineleri (Kasas, 28/76), Hz. Yusuf’un Mısır Melik’inin hazinelerini yönetmesi (Yusuf, 12/55, 56) ve Ashab-ı Kehf denilen gençlerin para ile alışveriş yapması bunlar arasında sayılabilir (Kehf, 18/9-22). Tefsircilerin verdiği bilgiye göre Kehf Ashâbı denen bu gençlerin elinde üç asır önceden kalma gümüş paralar (dirhemler) vardı (İbn Kesîr, Tefsir, II, 410).

Hz. Peygamber döneminde altının para birimi Dinar (yaklaşık 4 gr.), gümüşün dirhem (yaklaşık 2,8 gr.) idi. Bunlar kendi cinsinden olan altın veya gümüş ziynet eşyası alım satımında kullanılacaksa, aynı ağırlıkta işlem yapılması gerekiyordu. Böyle bir değerli madenin, işçilik dışında fazlalıkla değişiminin reel faizi oluşturduğunda şüphe yoktur. Burada faiz yasağı, değerini öz madeninden alan “sağlam para”nın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Nitekim Hayber ganimetleri arasında bulunan altın ve boncuk dizili bir gerdanlığı 12 dinara (yaklaşık 48 gr. altın para) satın alan Fudâle İbn Ubeyd (r.a), bu alış-verişten şüpheye düşünce, durumu Allah’ın elçisine sormuştur. Hz. Peygamber gerdanlıktaki altın

kısımının diziden çıkarılarak ayrıca tartılmasını ve altın parayla ağırlık olarak denkleştirilmesini, geri kalan kısım için de fiyat takdiri yapılmasını bildirmiştir (Müslim, Müsâkât, 17).

Buna benzer bir uygulama gümüş para ile ilgili olarak da nakledilir. Muaviye'nin, Şam valisi olduğu sırada, savaş ganimeti olan gümüşlerin, gümüş para olan dirhemle tartılmadan mübadele edildiğini gören sahabeden Ubâde İbn Sâmit (r.a) buna itiraz etmiş ve yukarıdaki altı maddenin zikredildiği hadisi rivayet ederek muameleyi bozdurmuştur (Müslim, Müsâkât, 80). Hz. Ömer'in, altın ve gümüş parayı birbiriyle mübadele etmek için o günün kuru üzerinde anlaşılan Malik İbn Evs ile Talha İbn Ubeydillâh'ın alış-verişine müdahale ettiği nakledilir. Çünkü Talha, değişimini yaptığı paranın bedelini peşin değil, birkaç saat gecikmeli olarak teslim edebileceğini söylemişti. Bu olayla ilgili olarak Hz. Ömer şöyle demiştir: “İki cins parayı mübadele ederken, alıcı bedeli almak üzere, senden eve girip çıkıncaya kadar izin istese bile izin verme. Çünkü sizin için “ramâ” dan yani faize düşmenizden korkuyorum.” (Buhârî, Büyû', 76; Mâlik, Muvatta', Büyû', 33). Günümüzde altın veya döviz satışlarında günde birkaç kez değişen kur fiyatları yüzünden, böyle bir vadenin taraflardan birisi için haksız kazanca yol açabildiği sıkça görülmektedir. Bu yüzden altın, gümüş veya döviz satışlarının peşin yapılması gereklidir. Veresiye satış yapıldığı takdirde, vade farkı eklenmese bile “nesîe ribası” na düşülmüş olur.

C) Altın Kuruna Endeksli Kâğıt Para sistemine Geçiş

Yukarıda da belirtildiği gibi Hz. Peygamber döneminde, hicazda yalnız altın veya gümüş para kullanılıyordu. Mısır, Suriye ve Irak'ın fethinden sonra, bu bölgelerde kullanılmakta olan ve fels adı verilen bakır, nikel, kalay karışımı madeni paraların kullanımı da yaygınlaştı. Altın ve gümüş para, gerçek maden değeri ile piyasada dolaşırken, madeni paralar itibarî değerle işlem görür oldu. Bu yüzden Ebu Yusuf, bu paraları o bölgedeki altın veya gümüş paraya endeksleyerek meydana gelen değer kaybının faiz olmayacağını söylemiştir.

Kâğıt paranın tarihi çok eskilere dayanır. Avusturyalı iktisatçı Dobretsberger Mısır'da M.Ö. 1600 yıllarında kâğıt para tedavül edildiğinin belirlendiğini söyler. Bu ülkede halk elindeki altın, mücevherat ve zahireyi saklanmak üzere devlet hazine ve depolarına teslim eder, buna karşılık kendisine emanet bıraktığı şeylerin değerini bildiren bir makbuz verilirdi. Ticaretle uğraşanlar bu makbuzları mal ve para yerine kabul ediyordu. Hatta bu belgeler Fenike ve Mezopotamya'da da dolaşıyordu. Bu uygulama Kur'an-ı Kerim'de Yusuf suresinde açıklanan Hz. Yusuf'un, devletin hazine ve ekonomik işlerini üstlendiği devreye rastlamaktadır. Yusuf (a.s) yedi bolluk yıllarında halkın elindeki fazla ürünleri depolamış kıtlık yıllarının sıkıntısı bu şekilde atlatılmıştır. Arkasında mislî (standart) mallar bulunan makbuzlar da temsili para olmaktadır. Kâğıt paranın yaygınlaşması XVII. yüzyılda İngiltere ve İsveç'teki uygulamalarla olmuştur. Halk elindeki altın ve kıymetli eşyayı devlet depolarına ve daha sonra sarraflara vermeye başlamış, sarrafların emanet bırakanlara verdiği “Golds- mith's notes” denilen makbuzlar para yerine kullanılmıştır (Ergin, 1964, 569-570).

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın ikinci yarısında, bir altın lira (yaklaşık 7 gr.) yüz kuruş itibar edilerek kâğıt para “kaime” basıldı. Ancak kısa sürede kaime altın karşısında değer kaybetmeye başlayınca borçlular gerek devlete gerekse şahıslara olan borçlarını altın yerine, bu kaime ile ödemeyi

tercih etmeye başladılar. Bunun üzerine fetva ve kararnamelerde, borç altın lirayla ödenecekse tam miktarınca, kaime ile ödenecekse, o günün altın kuru üzerinden ödenmesi istenmiştir. Burada kaimelerin altın lira karşısındaki değer kaybından doğan fark, faiz sayılmamıştır (Bayındır, 1983, 27).

Başlangıçta üzerinde temsil ettiği altın miktarı yazılı bulunan kâğıt paraya, altın hükümlerini uygulamakta açıklık vardı. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kâğıt paranın altınla bağı koparılmış ve merkez bankalarında tonlarca altının bloke edilmesine gerek olmadığı, çünkü kâğıt paranın değerini devletin ekonomik gücünden aldığı esas kabul edilmiştir. Enflasyon endekslerinin sağlıklı olmaması, bölgeden bölgeye hatta şehirden şehre değişiklik göstermesi sebebiyle, kâğıt para için belirsizlik dönemi başlamıştır. Ebu Yusuf’a (ö.182/798) göre piyasada gerçek değeri dışında itibarî bir değer kazanan paralarla (fels) yapılan borçlanmalarda, borç ödenirken, paranın değerinde meydana gelen düşme veya yükselmenin (enflasyon ve deflasyonun) dikkate alınması gerekir. Bu fark, ödünç para borcunda “teslim tarihi”, alış- verişten doğan borçta ise, “malın satım tarihi” esas alınarak “istikrarlı bir para” ya endeksleme yoluyla hesaplanır. Ebû Yûsuf kendi döneminde felslerin darphanede altın veya gümüş paraya endekli olarak basıldığını dikkate alarak, daha sonra meydana gelen kur farkını faiz niteliğinde görmemiştir. Hanefilerde fetvaya esas alınan görüş budur (Döndüren, 2010, 374).

IV- VADELİ ALTIN SATIŞI VE FIKHÎ YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

A) Sarrafın Vadeli Altın ve Gümüş Satışı

Altın, gümüş ve para hükmünde olan nakit değerlerin birbiriyle değişiminin peşin olarak yapılması asıldır. Burada değerli madenin takı, külçe, süs eşyası, kap kacak şeklinde oluşu ile para olarak piyasada bulunması arasında bir fark gözetilmemiştir. Çünkü altın ve gümüş piyasada ağırlık ölçüsü (veznen) ve ayarı ile işlem gördüğü için, para ile külçe altın aynı nitelikte değerlendirilmiş ve fıkıh kaynaklarında bunların işlemleri “kitabü’l-büyu” başlığı altında değil, “kitabü’s-sarf” başlığı altında incelenmiştir.

Nitekim Ubâde b. Sâmî (r.a)’ten nakledilen yukarıda zikredildiği gibi: “Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline, eşit ve peşin şekilde trampa edilir. Bunlardan farklı cinsler birbiriyle mübadele edilirse, peşin olmak şartıyla dilediğiniz gibi satış yapınız (Müslim, Müsâkât, 81).” Bu hadisin Tirmizî’deki rivayetinde şu ilâve vardır: “Her kim bu şekildeki mübadelede fazla verir veya alırsa şüphesiz riba yapmış olur (Tirmizî, Büyü’, 23).” Hadiste altın ve gümüş para yerine doğrudan bunların “altın ve gümüş” olarak zikredilmesi bunu gösterir. Altın satışlarının kredi kartı ile satışını değerlendirmeden önce kredi kartı ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

B) Kredi Kartı ve Pos Cihazı Kullanımı Hakkında Genel Bilgiler:

Kredi kartları adından da anlaşılacağı gibi, kullanıcıya belli limitlerde finans kurumu veya banka kredilerinden yararlanma imkânı sağlamaktadır. Bu çeşit bir kartla bankadan nakit para çekilir ve fazlasıyla birlikte geri ödenirse, bunun “faizli bir işlem” olduğunda şüphe yoktur. Ancak bu kartlar büyük ölçüde mal alımında kullanılmaktadır. Pos da kredi kartı kullanımını sağlayan cihazlardır.

Günümüzde Pos Cihazı Uygulaması

1) Kredi kartıyla mal alan müşterinin, mal bedelini ödemediği günün sonrasındaki ilk iş gününde bedelin pos kullanıcısına banka/ finans kurumu tarafından peşin ödenmesi uygulaması. Bu durumda banka/ finans kurumu pos kullanıcısından komisyon adı altında bir bedel tahsil etmektedir.

2) Müşterinin kart bedelini ödeme günü birebir hesaplanmadan tüm işlemler için belli süreli (meselâ 30 gün- 40 gün gibi) anlaşma yapıp, bu anlaşmaya dayanarak; işlemin gerçekleşmesini müteakip, anlaşmada belirlenen gün sayısı sonunda banka/ finans kurumu tarafından pos kullanan esnafa ödeme yapılması uygulaması. Bu durumda da kredi kartı kullanıcısı bazen -ödeme tarihi gelmediği için- ödemesini yapmamış ya da daha erken yapmış olabilmektedir.

Bu usulle yapılan işlemlerde de banka/ finans kurumu pos kullanıcısı ile anlaşma yaparak taksit yapılmasına imkân sağlıyorsa, pos kullanıcısından komisyon adı altında bir bedel tahsil etmekte, pos kullanıcısı da bu bedeli bazen tamamen veya kısmen müşterisine yansıtmaktadır.

Günümüzde Tercih Hangi Yönde Olmalıdır?

a) Kredi kartı kullanıcısı, satın alacağı ürünün bedelini tek çekimle ödeme yapar ve kredi kartı borcunu günü geldiğinde öderse, kendisi bakımından en ehven olan bir işlemle krediden yararlanmış olur. Bu durumda banka bir hizmet bedeli alabilir.

Kredi kartı sahibi taksitli mal alımı yapmış olur ve taksitlerini gününde öderse, borcunu banka/ finans kurumu aracılığı ile ödemiş olur. Burada da banka/ finans kurumu, satıcı ile alıcıyı buluşturduğu için bir hizmet bedeli (komisyon) alabilir. Bunun faizle bir ilgisi bulunmaz. Kredi kartı sahibi için en güzel uygulama budur. Borcunu gününde ödemezse, yüklü faiz ödemek zorunda kalacağı için, bu duruma kendisi sebebiyet vermiş olur.

b) Taksitle mal alma durumunda, pos kullanıcısı esnaf çoğu zaman kredi kartının peşin bedelini ertesi gün bankadan çekmektedir. Kredi kartı sahibinden habersiz olarak gerçekleşen böyle bir işlemde ötürü onun ve satıcının durumu nedir? Faiz işlemi gerçekleşmekte midir? Konu pos cihazı kullanıcısı esnaf bakımından aşağıdaki şekilde değerlendirilebilmektedir:

Banka/ finans kurumu, pos kullanıcısı esnafa yaptığı “pos cihazı kullanım sözleşmesi” ile esnafın kredi kartıyla mal satışına yetki/ vekâlet vermektedir. Esnaf bu yetkiye dayanarak tek çekimle satış yapacağı gibi, vade farkı ekleyerek taksitli satış da yapabilmektedir. Taksitli satışta eklenecek “vade farkı” miktarları, malın bedeline eklendiği için faiz niteliğinde olmaması gerekir. Bunların miktarını, çoğu zaman serbest pazarlık veya ticaret örfü belirler. Buna göre kredi kartı ve pos cihazı kullanımında dikkat edilecek hususları şu şekilde tespit edebiliriz:

Birincisi: Müşterinin kredi kartıyla yaptığı bütün satışlarda, banka/ finans kurumunu sadece, taksitleri tahsil için aracı olarak kullanması. Bu takdirde müşteri, banka/ finans kurumuna taksitleri yatırınca, müşteriye ait para hemen pos cihazı kullanıcısı olan esnafın hesabına nakledilirse esnaf, müşterisine ait parayı almış olur. Banka da bu hizmeti karşılığında “hizmet bedeli (komisyon)” alacaktır. Mal bedeli taksitlerinin, gününde alınmasına dayanabilen esnaf için, en uygun olan uygulama bu olmalıdır.

İkincisi: Pos cihazı kullanıcısı esnafın, kredi kartı yoluyla yaptığı bütün satışlarda, banka/ finans kurumunu, kendisiyle murabaha muamelesi yaptığı kredi kuruluşu olarak kabul etmesi. Bu takdirde esnaf kredi kartı işlemiyle, sattığı bütün malları, peşin bedelle banka/ finans kurumuna satmış ve yine onun verdiği yetkiye dayanarak vadeli bedelle müşteriye devir yapmış olmaktadır. Günümüzde sözünü ettiğimiz bu işlemler, bilgisayar ve internet ortamında çok kısa sürede gerçekleşmekte, kayıtlara da bu şekilde geçmektedir. “İnternet ortamında hızlı murabaha” olarak isimlendirilebilecek bu uygulama, finans kurumlarında birkaç günde yapılabilen, peşin mal alıp vadeli satma modeli olan “murabaha” nın çok kısa süre içinde, daha küçük meblağlar için yapılmasından başka bir şey değildir.

Kredi kartlarıyla satış yapıldıktan sonra, esnafın devreden çıkması, banka/ finans kurumunun doğrudan müşteriye muhatap alması, hatta müşterinin borcunu ödememesi durumunda, pos kullanıcısı esnafın kefil olarak bile devrede olmaması, yukarıdaki değerlendirmeyi güçlendirmektedir. Murabaha işlemi, pos cihazı kullanım sözleşmelerinde açık olarak ifade edilmese bile, Mecelle'nin “akitlerde itibar lafza değil manadır.” ilkesine uygun düşer. Bu işlemin, pos sözleşmelerine ve dosya kayıtlarına daha açık ifadelerle işlenmesi halinde, bu konudaki zihin karmaşasının ortadan kalkacağı beklenir.

C) Kredi Kartı ile Altın Satışı ve Fıkhî Değerlendirmesi

Yukarıda altın, gümüş ve döviz satışlarının peşin bedelle yapılması gerektiği açıklanmıştı. Altın veya gümüşün vadeli olarak satılması durumunda, muameleye “nesîe ve fazlalık ribası” nın karışacağına şüphe yoktur. Diğer yandan sarraf kredi kartı ile satış yaptığı altının peşin bedelini bankadan alma imkânı bulduğu için, işlemin sarraf açısından “peşin bir sarf işlemi” kabul edilmesi mümkün görünmektedir. Çünkü sarrafın hesabına geçecek peşin satış bedellerini banka ile yapacağı sözleşme gereği, peşin alma hakkı olabilir. Ancak bedeli çekme hakkını bir-iki gün geciktirip topluca çekmesi peşin satış ilkesiyle çelişmemesi gerekir. Çünkü satıcının tasarruf alanına giren bedel peşin hükmünde sayılmalıdır. Günümüzde pek çok peşin ödemelerin, bankaya talimat verilerek, hesaba bedel aktarma yoluyla gerçekleştiği bilinmektedir. Ancak banka ile müşteri arasında altının vadeli işleminin devam ettiği düşünülürse, zemin ve uygulama alt yapısını hazırlayan sarrafın da aynı faizli işlemin içinde yer aldığını kabul etmek gerekir.

D) Foreks ve Forward Vadeli Döviz Piyasası

Bu piyasalar, en kısa ifadesiyle vadeli işlem sözleşmelerinin alınıp satıldığı organize piyasalardır. Bu piyasada aracı üyeler vasıtasıyla herkes, borsa tarafından belirlenmiş miktar veya oranda teminat yatırarak vadeli alım veya satım yapabilmektedir. Yapılan tüm işlemler borsa takas merkezinin garantisi altındadır. Bu çeşit vadeli işlemler yüz yüze veya elektronik ortamda bilgisayar vasıtasıyla yapılabilmektedir. Bununla birlikte foreks denilen ve internet aracılığı ile yapılabilen vadeli döviz işlemleri de günümüzde tahminlerin üzerinde bir artış kaydetmiştir.

a) Foreks: Ülkelerin para birimlerinin değişim piyasasıdır. Yani bir ülkenin para birimi karşılığında diğer ülkenin para biriminin alındığı veya satıldığı piyasadır. Bütün dünyada döviz parite fiyatları bu piyasada belirlenir. Piyasanın ana katılımcıları bankalar ve broker şirketleridir. Dünyanın büyük bankaları birbirlerine özel iletişim ağı ile bağlantılı olup, işlemler bu ağ üzerinden gerçekleşmekte, dünyadaki döviz fiyatları serbest piyasa kuralları içinde belirlenmektedir. Günlük işlem hacmi 1,5-3 trilyon dolar arasında değişir. Bir hesaplama göre vadeli döviz işlemleri dünyada tüm hisse senedi

piyasaları toplamının 32,5 katına ulaşmıştır. İşlem hacmi o kadar büyüktür ki, meselâ George Soros’un 20-30 milyar doları aşan tüm varlığını bu piyasayı etkilemek için kullansa, fiyatları çok küçük miktarda ve çok kısa süreli olarak etkileyebileceği hesaplanmaktadır. Foreks piyasası haftada 5 gün ve 24 saat çalışır ve işlem hacmi olarak dünyanın en büyük finansal piyasasıdır.

b) Forward vadeli döviz piyasası: Dövizin gelecekte belirli bir tarihte, sabit bir fiyat üzerinden alınıp satılacağına dair sözleşmelerin yapıldığı piyasadır. Bankalarla müşteriler arasında, kararlaştırılan bir fiyattan ileri bir tarihte teslim edilmek üzere, bugünden yapılan bir döviz alım satımı işlemidir. Satılacak ya da satın alınacak döviz de karşılığı olan para da sözleşmede belirlenen ileriki bir tarihte teslim edilmektedir.

İslâm’ın öngördüğü piyasada altın ve döviz satışlarının peşin bedelle yapılması gerektiği için, vadeli döviz sözleşmesi, belki büyük döviz ödemelerini planlama ve büyük meblağları vadesinde hazır bulundurma bakımından bir ön anlaşmayı gerektirebilir. Bu bir satımdan çok “vaad sözleşmesi” olabilir. Tarafların, bağlayıcı olmamakla birlikte bu konuda verdikleri sözde durmaları onları faize düşürmez. Ancak çok büyük fiyat dalgalanmaları olması durumunda bundan büyük zarar görecektir olan tarafın cayma hakkı bulunur.

Günümüz foreks işlemlerinin bir döviz ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmaması ve işin başlangıcında konulan teminatın kaldıraç sistemiyle, risk altında tutulması yüzünden bu işlem “kumar ve faiz” karışımı bir oyundan ibarettir. Nitekim döviz kuru aşağıya inerse, bu zarar sayılarak, aradaki farkın teminattan düşülmesi yoluyla, teminatın sürekli olarak artırılması ve her durumda foreks merkezinin en kötü ihtimalle komisyonunu alarak sürekli kazanç sağlaması ve üye oyuncunun tek yanlı risk altında bulunması bu oyunun kurallarındandır. Vadeli altın piyasası da vadeli döviz piyasası benzeridir. Gerçek satışlardan çok pozisyon satın alınarak oynanan bir “kumar ve faiz” karışımı bir işlemdir.

Bir Foreks İşlemi Örneği

Menkul değerler alım satımı yapan bir şirketin internet sitesinde verdiği “Altın Kontratları” bilgisine göre, kuruluşun komisyon bedeli olarak: Yurt dışı vadeli işlemler için 15 dolar, yurt içi vadeli vob için on binde üç ve hisse senetleri için on binde beş komisyon bedeli ile çalışmaktadır. Örneğe ait diğer bilgiler aşağıdaki gibidir:

“1 altın kontratının büyüklüğü 100 troy ons (1 troy ons= 31.1 gr.) yani yani 3,110 gram = 3 kilo 110 gram eder.

1 gram altın 60 lira ise 1 kiloya tekabül eden altın $60 \times 1000 = 60.000$ TL. eder.

Bizim kontratımız 3 kilo 110 gram olduğu için $3,110 \times 60.000 = 186.600$ TL. eder.

Yani müşteri 5739 dolar vererek 186.600 TL’lık altın pozisyonu açmış olur.

Altın fiyatlarının değer kazanacağını düşünüyorsanız alır (long).

Altın fiyatlarının değer kaybedeceğini düşünüyorsanız satış yönünde (short) pozisyon açabilirsiniz.

Kâr/ zarar hesaplaması:

Altının ons fiyatı 1.317 dolar. Her onar cent artışta 10’ar dolar kâr, düşüşte ise 10’ar dolar zarar hesaba işlenir. Bunun sonucunda 1 ons altın kuru 1317 dolardan 1318’e yükselirse 100 dolar kâr hesaba geçerken, doların ons kuru 1316’ya düşerse 100 dolar zarar meydana gelir ve bu meblağ, pozisyon açılırken yatırılan 5739 dolar teminattan düşer. Yeniden teminat artırmak için hesaba 100 dolar eklemek gerekecektir.”

Fiilen altın veya döviz alım satımı yapılmaksızın, sadece altın ve döviz kurları izlenerek oluşturulan böyle bir havuzun “kumar ve faiz havuzu” olarak değerlendirilmesi gerekir. Diğer yandan sanal alım satım talimatları ile altın ve döviz piyasasını ve kurlarını olumlu veya olumsuz olarak etkilemek yoluyla, kur yükselmeleri veya düşmeleri yüzünden pek çok alacaklı ve borçlunun bundan etkilendiği, zarara uğradığı ya da haksız kazanç elde ettiği düşünülürse, bu yolla kul haklarının yenmesine sebep olunduğu da dikkatten uzak tutulmamalıdır.

V- ALTININ BOZDURULMADAN AYNÎ OLARAK KİRALANMASI

A) Kira Akdi (İcâre) ile İlgili Temel Bilgiler:

İcâre; kiraya vermek, bir şeyden yararlanma hakkını satmak, yararlanılması mubah olan bir şeyden bir bedel karşılığında belli bir süre yararlanmak üzere, kira sözleşmesi yapmak anlamlarına gelir. Aynı kökten gelen isti’car “kira ile tutmak”, müste’cir ise “kira ile tutan, kiracı” demektir.

Kira akdinin konusu “yararlanma” olup ikiye ayrılır.

1) Bir menkul veya gayri menkulden yararlanmak üzere yapılan “kira sözleşmesi”. Bir iş yerini, daireyi, araziyi, nakil aracı veya hayvanı kiralamak gibi.

2) Bir kimsenin emeğini başkasına kiralaması. Buna “iş akdi” veya “hizmet sözleşmesi” denir. Ücret veya maaş karşılığında işçi veya memur çalıştırmak, sanatkâra ücretle iş yaptırmak gibi. Çalışmanın konusu kira akdi olduğu için iş akdi ayrıca açıklanmamıştır.

Kira sözleşmesi, bir mal üzerinde yalnız yararlanma hakkı meydana getirir. Bu yüzden kendisini (ayn) tüketmekle yararlanma mümkün olan şeyler kira sözleşmesine elverişli değildir. Meselâ; altın, gümüş, para, döviz, yiyecek ve içecek maddeleri gibi menkul değer ve emtia üzerinde, kendisi tüketilerek bir kira sözleşmesi yapılamaz. Çünkü kirada akdin konusu, malın kendisi değil, o şeyden yararlanmadır. Bu prensip şu şekilde ifade edilebilir: Kendisinden ayn’ı devam etmekle birlikte yararlanmak mümkün ve caiz olan her şeyin, kira sözleşmesine konu olması da mümkündür. Fakat yararlanmak ancak kendisini tüketmekle mümkün olabilen şeyler ise kira akdine elverişli değildir.” Hanefilere göre kira akdi; bir bedel karşılığında yararlanma üzerine yapılan bir akittir (Kâsânî, 1986, IV, 174). Maliki ve Hanbelîlerin tarifi ise şöyledir: Kira akdi, bir şeyin mubah menfaatlerini, bir bedel karşılığında, belli bir süre mülk olarak vermektir (İbn Kudâme, Muğnî).

B) Kira Akdinin Meşru Olduğunu Gösteren Deliller:

Kira akdinin caiz oluşu Kitap, Sünnet ve İcmâ delillerine dayanır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “(Boşadığınız) kadınlar sizin için (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara ücretlerini verin ve aranızda güzellikle konuşup anlaşın (Talak, 65/6).” Hz. Şuayb’ın, Musa aleyhisselam’la sekiz veya on yıllık iş

sözleşmesi yaptığının Kur’an-ı Kerim’de haber verilmesi de bir insanın başka birisinin emeğinden bir bedel karşılığında yararlanmasının caiz olduğunu gösterir (Kasas, 28/25-27). Said b. el-Müseyyeb’in Sa’d b. Ebi Vakkas (r.a)’ten naklettiğine göre, Sa’d şöyle demiştir: “Bir araziyi, iyi ürün veren kısmı karşılığında kiraliyorduk. Hz. Peygamber bunu bize yasakladı ve bunları altın veya gümüş para karşılığında kiralamamızı emretti (Buhârî, Hars, 19; Müslim, Büyü’, 99).” Birçok sahabe arazilerini kiraya vermiştir. Sahabe, kira akdinin caiz olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Çünkü insanların bu muameleye ihtiyacı vardır. Eşyanın satımı caiz olunca, yararlanma amacıyla kiraya verilmesi de caiz olur (Kâsânî, 1986, IV, 173). Kira akdinin rüknü, icap ve kabuldür. Çoğunluk müctehitler ise buna tarafları, ücret ve yararlanmayı da eklerler.

C) Altının Aynî Olarak Kiralanması:

Altın takı, süs eşyası veya sergi malzemesi olarak kullanılmak ve daha sonra aynen iade edilmek üzere kira konusu yapılabilir. Çünkü bu durumda akid, ayn’ı tüketilmeden yararlanma (intifa) üzerine yapılmış olur. Düğün veya bir cemiyet dolayısıyla kiralanacak takıların, kendileri tüketilmeden sadece takı ve sergi amacıyla yararlanma (intifa) konusu olacağı için, buna karşılık ödenecek “kira parası”nın faiz olarak nitelendirilmemesi gerekir.

Bu altın veya gümüş takıların bozdurularak aynısını geri verme imkânı olsa bile, bunların aynından yararlanma ile bozdurup bedelini sermaye olarak kullanmak farklı işlemlerdir. Çünkü kiralanan menkul ve gayri menkul malların hasar ve telefi halinde, kiracının “kasıt, kusur veya ihmali” (teaddisi) bulunmaması durumunda tazmini gerekmezken, tüketilerek sermaye olarak kullanılan altın veya gümüşün zarar edilse bile, hak sahibine aynının veya bedelinin ödenmesi gerekecektir. Yani böyle bir değerli madeni kiralayan kişinin, hasar veya telefte teaddisi olmasa bile iadeyi taahhüt etmesi ve buna ek olarak kira adı altında bir fazlalık ödemeyi üstlenmesi, yapılan işlemin “faizli bir kredi muamelesi” olduğunu göstermektedir.

VI- ALTINLA BORÇLANMA

Karz sözlükte borç, ödünç demektir. Kur’an’da faizsiz ve menfaatsiz verilen ödünç para için “karz-ı hasen” ifadesi kullanılır. Bir kimsenin para ya da misli bir malını daha sonra mislini almak üzere bir şahsa vermesine karz veya ikraz denir. Ödünç verene “mukriz”, ödünç alana “müstakriz” ve ödünç almaya “iktiraz” denir. Bir kimsenin kârın tamamı kendisine ait olmak üzere başkasına sermaye vermesine “ibda”, verilen sermayeye ise “bidâa” denir. Karzda yararlanma ve kâr ödünç alana, bidâa’da ise ödünç verene aittir. Bidâa yoluyla ticaret, tasarruf sahibine yardım, iyilik ve hayır amacıyla yapılır.

Kur’an-ı Kerim’de altı kadar ayette ihtiyaç sahiplerine karz-ı hasenle destek verenler, “Allah’a ödünç verenler” olarak nitelendirilmiş ve kat kat ecir alacakları vurgulanmıştır (Bakara, 2/245; Mâide, 5/12; Hadîd, 57/11, 18; Tegâbün, 64/17; Müzzemmil, 73/20). Hz. Peygamber de, Mirac gecesinde Cennet kapısında şu yazıyı gördüğünü bildirmiştir: “Sadaka için 10 kat, karz için ise 18 kat ecir vardır. Dedim ki: Ey Cibril! Karz, niçin sadakadan üstündür? Dedi: Çünkü dilenci ya da karşılıksız yardım isteyen, çoğu zaman yanında mal varken ister, karz talebinde bulunan ise ihtiyacı sebebiyle ister (İbn Mâce, Sadakât, 19).” Altın üzerinden borçlanma iki türlü olabilir:

a) Vadeli mal alımlarında satış bedelini altın olarak tesbit etmek: Bu durumda borçlu vade tarihinde, belirtilen miktar ve ayardaki altını veya alacaklı razı olursa, o günkü kur üzerinden başka tür bir bedeli ödemesi gerekir. Bu konuda, satış sırasında satılan malın fiyatına vade sebebiyle bir fazlalık eklemek mümkün ve caiz olduğu için, altın miktarına başka bir şey eklemek gerekmez. Borç vade tarihinde ödenmezse, alacaklı yeni bir vade tanıyabileceği gibi, icra yoluna giderek masraflarıyla birlikte alacağını tahsil edebilir. Ancak borca bir ilâve yapamaz.

b) Altın üzerinde karz-ı hasen borçlanması: Karz-ı hasende Hanefi mezhebine göre vade hukuken bağlayıcı olmadığı için, prensipte aynı miktardaki iki bedeli peşin mübadele anlamı vardır. Alacaklı paranın kullanımına izin verdiği sürece ecir kazanmış olur. Ancak alacağın iadesinde verdiği miktarda geri alınması da gereklidir. Bu duruma göre altın veya gümüş ile yapılan karz-ı hasen borçlanmalarında herhangi bir fazlalığın, değer kaybı ve enflasyon farkının istenemeyeceği konusunda görüş birliği vardır. Ebû Yusuf’un fels ve bunlara benzer itibarî değer taşıyan paralarla ilgili ictihadı, altın ve gümüş para ya da külçe altın ve gümüş borçlanmalarında dikkate alınmaz. İbn Âbidîn bu noktayı özellikle belirtmiştir (İbn Âbidîn, Resâil, II, 63, 64).

İslâm’da kısa vadeli ve küçük kredileri, karz-ı hasen yoluyla temin etmek mümkündür. Daha çok ticari olmayan ihtiyaçlar, dar ve sabit gelirli olanların kısa süreli nakit ihtiyaçları ve yine ticaretle uğraşanların geçici ve kısa süreli ekonomik finansmanları bu yolla karşılanabilir. İslâm’da uzun vadeli ve büyük krediler için “kâr ortaklığı” esası getirilmiştir. Çünkü karşılıklı yarar olmadan, insanların sürekli olarak birbirine yardımcı olması beklenemez. Mufavaza, inan, mudarebe, vücut ve sanayi şirketi gibi ortaklıklar İslâm’da her türlü ticari krediyi sağlamağa elverişlidir. Özellikle “mudarebe” İslâm bankacılığının da esasını teşkil eder. Mudarebe, emek-sermaye ortaklığı demektir. Bir taraf emeğini, teşebbüs gücünü ortaya koyar, sermaye sahipleri de finansman sağlar. Belli dönem sonlarında elde edilen kâr anlaşma oranlarına göre paylaşırlar.

H. Ömer döneminde Basra valisi olan Ebû Musa el-Eş’arî, Medine’ye göndereceği hazine parasını, halifenin iki oğluna karz-ı hasen olarak vermiş ve bununla mal alıp, Medine’de satabileceklerini bildirmiştir. Ancak Medine’ye geldiklerinde halifenin bunu etik bulmaması ve kârın da beytülmale teslim edilmesi gerektiğini söylemesi üzerine, yapılan müzakere sonunda, böyle bir kredinin kullanımı “mudarabe (emek-sermaye ortaklığı)” olarak değerlendirilmiş ve kâr Ömer’in iki oğlu ile beytülmal arasında paylaştırılmıştır (Mâlik, Muvatta’, Kırâz, 1).

VII- ALTIN VEYA KÂĞIT PARA İLE BORÇLANMADA ENFLASYON FARKI

Günümüzde ekonomisi zayıf olan kimi ülkelerin parası enflasyon yüzünden sürekli olarak değer kaybetmektedir. Böyle bir para ile yapılan uzun süreli borçlanmalarda alacaklının önemli ölçüde zarara uğradığına şüphe yoktur. Fâizle ilgili ayetlerin sonunda “Şayet tevbe ederseniz, anaparalarınız sizindir. Böylece ne haksızlık yapmış ne de haksızlığa uğramış olmazsınız (Bakara, 2/278, 279).” buyrulur.

H. Peygamber döneminde altın veya gümüş para cinsinden faizli borç vermelerde, faiz eklenmeksizin, verilen para miktarına “anapara (re’sü’l-mal)” deniliyordu. Pişmanlık yüzünden faiz anlaşması geçersiz kılınarak alacaklar tahsil edilirken, alacaklının bu anaparayı alması durumunda bir haksızlığa uğramadığı kabul edilir. Ancak altın veya gümüş para gerçek maden değeri ile piyasada

dolaştığı için, genel olarak borcun doğduğu tarihle tahsil edileceği tarih arasında bir değer kaybı söz konusu olmuyordu. Ya da bu değerli madenin ağırlık olarak verilen miktar kadar geri alınması yeterli oluyordu. Ancak önemli ölçüde değer kaybına uğrayan para çeşitleri ortaya çıkınca, sadece anaparanın nominal değerinin ödenmesi, alacaklının zarara uğramasına yol açmaya başladı. Başka bir deyimle anapara değerinin yeni bir tanımının yapılması gerekli hale geldi.

Bu konuda ilk farklı tanım, Hanefî fakihlerinden Ebû Yusuf’a aittir. Bu müctehide göre altın ve gümüş para dışında “fels” adı verilen bakır, nikel, kalay vb. madenî paralar, maden değeri dışında itibari bir değer kazandığı için, altın ve gümüş gibi “sağlam para” sayılmaz. Bu yüzden bunlarla yapılan borçlanmalarda; bu paraların endeksli bulunduğu altın veya gümüş paraya göre hesaplanacak “değer farkı” faiz kapsamına girmez (İbn Âbidîn, Reddû'l-Muhtâr, IV, 24).

Günümüzde önemli ölçüde enflasyona uğrayan kâğıt para sistemlerinde, bir aydan fazla uzun süreli borçlanmalarda, altın gibi sağlam bir birime ya da ülkenin enflasyon oranlarına göre hesaplanacak bir “değer kaybı”nın fâiz kapsamı dışında tutulması da hakkaniyete uygun düşer. Böylece faiz ayetlerinin sonundaki hak dengesi korunmuş olur: “Eğer siz faiz almaktan vazgeçerseniz anaparalarınız sizindir, böylece ne haksızlık yapmış ne de haksızlığa uğramış olursunuz (Bakara, 2/279).”

Buna göre fiilen altın para veya altın sertifikası gibi tam olarak altın kuruna endeksli bir piyasa bulunmayan ve ülkenin ekonomik gücüne ve ekonomik dengelerine göre değer kazanan ya da değer kaybeden kâğıt para sistemlerinde, sağlıklı olarak hesaplanacak enflasyon endekslerinin dikkate alınması yukarıdaki ayetin ruhuna daha uygun olsa gerektir. Son beş yıllık dönemde Türkiye ekonomik şartlarında altın piyasası normalin üstünde bir yükselme kaydederken, enflasyon oranlarının daha makul ölçülerde seyrettiği görülmektedir. Ezcümle:

4 Ekim 2005'te Cumhuriyet altını alış 131,4 TL. satış 142 TL. Külçe altın alış 20,01, satış 20,18.

4 Ekim 2010'te Cumhuriyet altını alış 402,5 TL. satış 423 TL. Külçe altın alış 61,29, satış 61,73.

Beş yıllık artış: Cumhuriyet altınında %207, külçe altınında %206,3 olurken, belirtilen tarihlerdeki son beş yıllık enflasyon oranı yaklaşık %51 olarak gerçekleşmiştir.

SONUÇ

İslâm fikhında, altın, gümüş, para ve döviz satışları özel bir statüye tabi tutulmuş ve bunlar “sarf akdi” içinde incelenmiştir. Sarf akdinde iki bedelin aynı cinsten olması durumunda “eşit miktarda ve peşin”, cinsler değişik olunca “peşin” olarak değişim esası getirilmiştir. Ölçü ve tartı ile alıp satılan malların aynı cinsten olanları “eşit ve peşin”, farklı cinsten olanları “peşin” olarak değişime tabidir. Böyle bir mal takası para değeri üzerinden yapılacaksa genel alış- veriş hükümlerine tabi olur. Takasta aldanmayı önlediği için teşvik edilen usûl de budur. Altın ve döviz satışlarının peşin bedelle yapılması ve iki bedelin akid meclisinde teslim edilmesi gerekir. Emanetçi eliyle yapılan teslimlerde, emanetçiye teslim alıcıya teslim sayılır, ancak alıcının görme ve inceleme muhayyerliği hakkı saklıdır. Altının kredi kartıyla taksitli satışında, peşin bedel sarrafın hesabına geçince, sarf akdinin sarrafla banka arasında peşin olarak gerçekleştiğini kabul etmek gerekir. Ancak banka ile müşteri arasında altının

vadeli işleminin devam ettiği düşünülürse, zemin ve uygulama alt yapısını hazırlayan sarrafın da aynı faizli işlemin içinde yer aldığı sonucuna varılır. Finans kurumu “altın havuzu” oluşturarak, bunu emeği karşılığı alacağı “maktu bir ücret” (dosya parası) veya “emek sermaye ortaklığı” (mudarabe) çerçevesinde işletebilir. Altının takı, sergi vb. amaçlarla, kendisi tüketilmeksizin ayn’ının kiralınması caiz olur. Ancak uygulamada böyle bir muameleye az rastlanır. Tüketilerek kirama ise, nesnenin kendisinden yararlanma sayılmadığı için faizli kredi niteliğinde olur. Altın ile borçlanma; veresiye mal satışında bedeli altın olarak belirleme veya altını karz-ı hasen olarak verme yoluyla gerçekleşir. Her iki durumda da kur değişiklikleri olsa bile, borç miktarına vade sebebiyle bir ilâve yapılamaz. Ancak veresiye mal satımında, malın fiyatına eklenecek vade farkı caiz olur. Türk lirası ile borçlanmalarda, borçlanma sırasında özel bir endeksleme yapılmamışsa, altın piyasasının istikrarlı olduğu dönemlerde altın kuruna, altın piyasasının istikrarlı olmadığı dönemlerde, ülkenin enflasyon oranlarına göre, borca “değer kaybı farkı” eklenmesi hakkaniyete uygun olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Bayındır, Abdülaziz, (1983), “Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler ve İslâm Hukukuna Göre Çözüm Yolları” *İslam Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları*, İstanbul, s. 11-52.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, (1422), *Sahîhu'l-Buhârî*, (thk. Muhammed b. Zuheyr b. Nâsır), Dâru Tûku'n-Necât, Beyrut.

Ebû Dâvud, (1394), *Risâletü Ebî Dâvud ilâ Ehl-i Mekke fî Vasfî Sünenih*, (nşr. Muhammed es-Sabbâğ), Beyrût.

Ergin, Feridun, (1964), *İktisat*. İstanbul Üniversitesi.

Döndüren, H. (2010), *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, (tsz), *es-Sünen*, thk. Muammer Fuâd Abdülbâkî Dâru'l-Kutubi'l-Arabî.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed, (1424), *Bidâyetü'l-Müctehid*, Beyrut.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed, (1412), *el-Muğnî* (nşr. Abdillâh b. Abdülmühsin et-Türkî/Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî), I-XV, Kahire.

Kâsânî, Alauddin Ebu Bekr b. Mes'ud, (1986), *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, Beyrut.

Mâlik b. Enes Ebî Abdillâh, (1986), *el-Muvatta*, (Muhammed b. Hasan Şeybanî rivâyeti), thk. Abdulvahhab Abdillâtîf, Kahire.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim İbnü'lHaccâc el-Kuseyrî, (tsz), *el-Câmiu's Sahîh*, (thk. Muammed Fuâd Abdülbâki), Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût.

Nesâî, Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, (1986), *Sünen*, (thk. Abdülfettah Ebû Ğudde), Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamîye, Haleb.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, (1975), *Sünen-i Tirmizî*, (thk. Ahmed Fuad Şâkir), Şirketü Mektebetu ve Matbaatu'lAlbâbî, Mısır.